

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1489-2236>*Денисюк С. Г., Вінницький національний технічний університет*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2309-5028>*Дерун В. Г., Вінницький національний технічний університет*

СТРАХ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

У статті аналізується страх як ефективний інструмент політики. Зазначено, що страх здатний регулювати внутрішню та зовнішню політику. Використання страху в політичному управлінні через застосування певних технологій дозволяє реалізовувати широкий спектр дій: визначати вектори розвитку політики, змінювати нормативну базу, переформатовувати роботу з групами впливу та лідерами громадської думки, акцентувати увагу громадян на певних цінностях. Страх у політичних процесах здатний виконувати позитивну і негативну функції. Авторами розкривається взаємозв'язок між страхом та ослабленням демократичних ідеалів. Страх зменшує «якість» політичного режиму, який стає недемократичним. Стверджується, що страх підштовхує державу до порушення її власних моральних принципів, заснованих на повазі до законів. Це позначається на рівні розвитку і особливостях політичної культури та свідомості громадян.

Визначено, що сучасними страхами, що використовуються як інструменти у політиці, є: міграція; тероризм та розповсюдженням зброї масового знищення; економічна криза; стихійні лиха; загрози національній безпеці, війни; невизначене майбутнє та інші. Перебільшення небезпек та підживлення страхів як для людини, так і для держави може призвести до гальмування реформ, певного «ступору» у політичній діяльності.

Для держави це загрожує збільшенням витрат на непродуктивний контроль та перестраховку, використанням значних ресурсів: людських, матеріальних, фінансових тощо. Показано, як використовується страх громадян стосовно терористичних атак для реалізації владою певної політичної мети. Акцентується увага на різних втратах від терористичних актів, їх порівняння з іншими загрозами.

Наголошується, що використання страху в процесі управління здатне не лише завдати шкоди розвитку суспільства, а й створити проблеми для самої влади. Страх є інструментом, робота з яким потребує як особливої уваги, так й ретельного планування наслідків.

Ключові слова: *страх, політичний страх, ілюзорний страх, соціальний страх, політичні технології, політична культура, політична свідомість, політичний режим.*

Необхідність легітимації важливих політичних рішень підтримкою громадян стала в сучасному демократичному суспільстві стимулом для розвитку політичних технологій з метою цілеспрямованого впливу на масову свідомість. Звичайно, основним об'єктом впливу політтехнологій є емоційна сфера свідомості, адже значно важче керувати чи маніпулювати інтелектуальною сферою. Також важливо враховувати, що установка на негативну мотивацію формується легше, ніж на позитивну. Оскільки страх сприймається переважно як негативна емоція, тому й часто використовується як ефективний інструмент політики управління, здатний впливати на людину та суспільство.

Саме тому страх виступає «зручним ґрунтом» для політико-технологічного впливу. Як свідчать дослідження, цілеспрямоване формування страхів, або їх використання є загальною практикою в управлінні людьми [1, с. 638]. Однак страх можна уявити і як певний набір уявлень про добро, зло, межі моралі та норми поведінки. Те, що спочатку викликало у людей почуття страху, пізніше відобразилось у моралі, а згодом трансформувалося у сферу політики [2, с. 28].

В сучасних умовах політиками через медіа створюються події, що підміняють реальні, коли великі обсяги інформації «тиснуть» на людей, їм важко визначити справжні небезпеки. Особливо, коли йдеться про події, які викликають негативні емоції, що вимагає спеціального політологічного

осмислення [3]. Звичайно, страх є природною емоцією людини, яка, на думку філософа М. Бердяєва, «лежить в основі життя цього світу» [4, с. 78]. Він виникає при появі загрози, особистої чи громадської, соціальної чи політичної. Ця емоція насичує досвід, «страх прискорює сприйняття, змушує діяти по-новому, із загостреним усвідомленням себе і оточення» [5, с. 12]. Виходячи з цього, можна побачити як деструктивний, так і конструктивний потенціали страхів.

Тому метою дослідження є страх, що сьогодні активно використовується в політичній площині як інструмент управління.

Об'єктом дослідження є страх як емоція, що штучно формується різними технологіями. Предметом дослідження виступає страх як інструмент політики держави.

Питання визначення сутності понять «страх» і «тривога» розглядалися у працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Перші спроби дослідити його були зроблені ще Аристотелем, Т. Гоббсом, Р. Декартом, І. Кантом, А. Камю, С. К'єркегором, Платоном, Ж.-П. Сартром, Б. Спінозою, П. Тілліхом, Л. Фейєрбахом та іншими. Зокрема, Спіноза зазначав, що держава повинна «звільнити кожну людину від страху, щоб вона могла жити і діяти, відчуваючи свою захищеність і не спричиняючи шкоди собі та близьким» [6]. Слід зазначити, що філософи-екзистенціалісти трактували страх, як позитивне явище, необхідне для активізації рефлексивних процесів щодо розв'язання складних ситуацій [7, с. 249].

Взагалі дослідження страху не привели до формулювання єдиного і загальноприйнятого визначення цього складного поняття. Страх визначали як емоцію, пристрасть чи фрустрацію (Дж. Боулбі, В. Вілюнас, К. Ізард, М. Левітов, Ф. Ріман, З. Фрейд, П. М. Якобсон та ін.). У «периферичній» теорії емоцій К. Ланге розглядає страх, як базову емоцію, пов'язану з реакцією на зовнішню загрозу, як явище, споріднене печалі [8].

Детального розгляду проблема страхів набула у працях З. Фрейда, які багато у чому схожі з поглядами С. К'єркегора. Дослідники розмежовували поняття «страх» і «тривога»: страх є реакцією на конкретну загрозу, а тривога – на невизначену небезпеку. Класичною працею з цього питання є «Страх», в якій під цим поняттям переважно розуміється суб'єктивний стан, який часто називають афектом.

Однак у нашому дослідженні йдеться про страх у політичних процесах, його використання для досягнення конкретної політичної мети. Це питання недостатньо вивчене з огляду на сучасні загрози та особливості політичної культури і свідомості українців.

Тому завданнями дослідження є: проаналізувати технологічну складову формування страхів; оцінити взаємозв'язок страхів з особливостями політичної культури і свідомості громадян, що позначається на процесах державного управління; визначити актуальні страхи у сфері політики; виявити частку негативно-забарвленої політичної інформації у конкретних ЗМІ, які спричиняли виникнення страхів в українському суспільстві протягом 2021 – початку 2022 р.

Розглядаючи страх у просторі політики, слід звернути увагу на праці К. Робіна, який його визначав, як «переживання людьми виникнення можливої шкоди їхньому колективному благополуччю... або ж залякування владою громадян чи окремих груп» [9, с. 10]. Таким чином, страх набуває політичної природи через те, що він виникає у суспільстві, або через його наслідки для суспільства.

Використання страху в політичному управлінні через застосування певних технологій дозволяє реалізовувати широкий спектр дій, а саме, визначити вектори розвитку політики, змінити нормативну базу, переформатувати роботу з групами впливу та лідерами громадської думки, акцентувати увагу громадян на певних цінностях, допустити до політики нових осіб. Очевидно, що зазначені можливості свідчать про ефективність страху в управлінні (його часто визначають як політичний страх), його здатність регулювати внутрішню та зовнішню політичну обстановку.

До прикладу, Д. Муазі виокремив три базові емоції, які формують уявлення про сучасний світ, це: страх, надія та приниження. Науковець стверджує, що одна з цих емоцій може стати рушійною силою для змін держав і навіть цивілізацій. Надія є рушієм для народів Азії, приниження характеризує протестний рух близькосхідних країн, а страх сьогодні визначає позицію практично всієї західної цивілізації (Європа та Північна Америка) [10, р. 35-37].

Страх є не лише емоційним індикатором, а й необхідним захистом від небезпеки, почуттям творчої тривоги та природним захисним інстинктом. Його можна уявити як тривогу, доведену до крайності, силу почуттів. У деяких випадках страх навіть може бути стимулом для певних починань. Наприклад, після Першої світової війни, коли побоювання початку нової війни між Францією та Німеччиною сприяли початку європейської інтеграції.

Однак, якщо страх стає всеохоплюючим, то це становить серйозну проблему. Зосередженість на ньому, реальному або навмисно створеному та надв'язаному, є серйозною перешкодою для взаємодії із світом. Страх вводити в оману: у кращому випадку, – уводить убік, а в гіршому – виконує контрпродуктивну роль [11, с. 201].

Можна припустити, що страх має культурні (ментальні) особливості. Наприклад, розрізняють європейський і американський страхи. Якщо нині Європа боїться економічних труднощів, підйому азіатських економік, найближчих сусідів (арабський світ та Росію), то страх США базується на відчутті невідповідності ідеальних уявлень щодо реальності. Американський страх виник раніше 11 вересня. Після цієї події він лише став фактором політичного життя та ефективною стратегією управління, зробивши ставку на риторику тероризму та ісламофобії і пов'язану з ними національну безпеку. Безумовно, такий стан речей усередині держави позначився на політиці. Страх фундаменталізму зробив Америку оазисом фундаменталізму, страх втратити природне глобальне лідерство змушує прагнути до світового панування [12, с. 923].

Однак, на нашу думку, страх у різних суспільствах має й багато спільного. Зокрема йдеться про зв'язок між страхом та ослабленням демократичних ідеалів. Страх зменшує «якість» політичного режиму, який стає недемократичним. Це відбувається тому, що страх підштовхує державу до порушення її власних моральних принципів, заснованих на повазі до законів. Коли демократії сповідають цінності, якими більше не послуговуються, то вони втрачають свої моральні переваги. Це позначається на рівні розвитку та особливостях політичної культури та свідомості громадян.

Цикли політичного та культурного страхів у західній історії були завжди: це і час Великої депресії в США в 30-ті роки, і період, що передував Другій світовій війні, коли страх перед початком війни спричинив пасивне ставлення до фашизму, що зароджувався, або «полювання на відьом» у 50-ті рр. XX ст. Виникла небезпечна суміш параної, підозр і заборон [3, с. 94].

Розглядаючи сучасний етап розвитку західної цивілізації, можна стверджувати, що нині її захлеснула нова хвиля страхів. Насамперед, це страхи перед:

- наслідками міграції, тобто «іншими», які приїхали для «захоплення» батьківщини європейців, погрожуючи руйнуванням їх ідентичності та «забираючи» робочі місця;
- тероризмом та розповсюдженням зброї масового знищення;
- економічною кризою;
- стихійними лихами як результатами глобального потепління;
- загрозами національній безпеці (українсько-російський конфлікт);
- невизначеним майбутнім тощо.

Нині страх є визначальною емоцією й для українців. Адже є загроза війни з боку Росії, втрати території, анексія Криму, повільність реалізації стратегії Євроінтеграції та впровадження економічних реформ, соціальна апатія, страх перед нестабільністю, що певним чином використовуються політтехнологіями. Варто пригадати виборчі технології, які часто відверто залякують громадян у разі «неправильного вибору» [13, с. 254-255].

Отже, страх обумовлений зовнішніми і внутрішніми чинниками. Якщо він штучно нав'язаний, то здатний моделювати «бажану» поведінку людей. Перебільшення небезпек та, відповідно, підживлення страхів як для людини, так і для держави може призвести до «ступору» у діяльності влади, до деструктивних наслідків для суспільства.

Для держави це загрожує тим, що вона починає витрачати на непродуктивний контроль та перестраховку значні ресурси: людські, матеріальні, фінансові тощо. Спектр таких страхів надзвичайно великий: від страху втрати території до токсичних речовин у китайських іграшках. Можна погодитись із Ж. Рансером, що державний апарат спочатку формує небезпеки, а потім виступає у ролі захисника громадян від різних загроз [14, с. 9]. Вражені страхом люди підпадають під вплив, навіювання і погоджуються на будь-які пропозиції, які пропонують вихід із складного становища, навіть до згоди на обмеження своїх прав і свобод.

Хоча значна частина загроз дійсно має місце, але їх ступінь різна, буває, що небезпека від них набагато нижча, ніж запропоновані заходи для їх ліквідації. Такі заходи обґрунтовуються, фінансуються і «розкручуються» у ЗМІ, різними організаціями та інституціями. Це стає політичною технологією, яка виступає інструментом для ухилення від громадського контролю. А, відповідно, влада про опонентів формує думку як про таких, які не компетентні в цій сфері, та таких, які не мають спеціальної освіти, щоб оцінювати рівень небезпек і загроз.

Відомо, що для легітимзації відносин панування на основі страху, державі потрібен ворог, боротьба з яким виправдовує введення «надзвичайного стану», тобто згортання прав і свобод

громадян. Надзвичайний стан легітимує арешти громадяни без суду та слідства, вбивства та військові операції без контролю та відповідальності, секретність, цензуру, монополію на збирання та розповсюдження інформації тощо. Держава обмежує чи забороняє громадянські активності та вимагає абсолютної лояльності до своєї політики. Критика політики держави, в такому випадку, ототожнюється із зрадою національним інтересам. Тоді подається лише один контекст, у якому можна зрозуміти те, що відбувається, наприклад, глобальна війна з тероризмом тощо [15, с. 36-38].

Відомо, що страх перед певним явищем є більшою проблемою, ніж саме явище. Наприклад, Б. Фрідман стверджує, що тероризм є меншою загрозою, ніж люди звикли про нього чути. Оскільки держава встановлює цензуру та монополізує збір та розповсюдження інформації, то до громадян доходить лише її відфільтрована частина, навантажена певними смислами. У результаті громадяни вибирають поведінку, вигідну для автора чи замовника повідомлення, та не намагаються отримати інформацію з інших джерел [16, с. 78].

У випадку з роздмухуванням страхів, зокрема терористичної загрози, люди очікують від влади більших заходів безпеки, ніж цього потребує здоровий глузд. Їхні страхи легітимують великі витрати держави на оборону та розвиток військово-промислового комплексу. У цьому ж контексті виникають й різноманітні державні організації із забезпечення національної безпеки. Як зазначали дослідники, після теракту 11 вересня наступила «нова ера найжорстокішого тероризму». Так, у США був створений Департамент національної безпеки з безліччю управлінь, які часто дублювали вже наявні, та призначені для боротьби з терористичною загрозою. Як відомо, продовження цієї « нової ери » не було: страшний теракт виявився скоріше винятком із правил. Але Департамент національної безпеки не лише не ліквідували, але й збільшили бюджет на його утримання. Тепер для того, щоб функціонувати та легітимувати своє існування, організація сама почала роздмухувати страхи перед тероризмом [9, с. 93].

Тут можна згадати, наприклад, середньовіччя, коли європейці не боялися відьом доти, поки не створили інквізицію для їх виявлення. Інквізиція забезпечила роботою своїх членів, які виправдовували її існування просуванням загрози від відьом. Інституалізація полювання підвищила страх перед небезпекою, на яку полюють.

Звичайно, нині існують реальні загрози, тому сучасні держави вимушені вибудовувати захисні бар'єри та механізми, що дозволяють мінімізувати ризики та сприяти збереженню існуючого порядку. Однак досить часто з боку політиків спостерігаються зловживання обставинами і можливостями, підживлення страхів у суспільстві.

Тому часто страх є продуктом змови, який передбачає інтенсивні зусилля учасників, співробітництво жертв і сприяння з боку спостерігачів, які не мають можливостей протистояти репресивному тиску страху. Йдеться про реалізацію політики страху через використання сукупності маніпулятивних технологій. У сучасному суспільстві управління страхами досить часто відбувається з допомогою засобів масової інформації (ЗМІ), які щодня акцентують увагу на конкретних темах: жакхливих катастроф, тероризмі та надзвичайних подій, що породжують у громадян ілюзорні страхи.

Останні є дієвим засобом, за допомогою якого можна відключити здоровий глузд і обійти захисні психологічні механізми. Ілюзорні страхи створюються у світі символів та у віртуальній реальності. Їх розвиток є згубним через гіперболічні образи, що стають основою для застосування стратегії маніпуляції свідомістю [17].

Розглянемо, яка частка негативно-забарвлених повідомлень зустрічається у провідних українських ЗМІ. Протягом жовтня-листопада 2021 р. вивчалися 63 тисячі постів та сайти популярних українських ЗМІ у соціальних мережах. Було виявлено, що емоційне забарвлення фейсбуку (ФБ) та сайтів майже однакове та переважно негативне, якщо йдеться про політичні новини. За допомогою інструменту Crowd Tangle було отримано масив із 64 055 постів, де вказані їхні сторінка, текст, тип, прикріплені посилання. Було виявлено, що на ФБ-сторінках ЗМІ – 45% негативних дописів, 28% нейтральних та 27% позитивних на сайтах, 46%, 29% та 24% у ФБ відповідно [18]. Тематами, які мають переважно негативне забарвлення, виявились: політика, коронавірус, надзвичайні події, економіка, карантин, війна-Донбас-армія.

Навіть новини негативного емоційного забарвлення, які не мають вираженого політичного змісту, наприклад, такі, що викликають страх перед хворобою, можуть використовуватись політиками для обмеження активностей громадян, для фінансування конкретних медичних програм тощо. При тому, слід пам'ятати, що страх є індивідуальним емоційним станом, здатним мультиплікуватися, коли інтерпретація об'єкту як загрози, поширюється на окремі суспільні групи чи

суспільство загалом. За таких умов страх стає частиною політики. Звісно, не всі громадяни пов'язані із реалізацією державної політики, але вони є виборцями, які й легалізують цю політику.

Нами були проаналізовані публікації, пости у ФБ та на сайтах за 2021 р. таких видань, як: 24 Канал, Укрінформ, УНІАН. У деяких ЗМІ є різні сторінки у ФБ. У такому випадку аналізували ті сторінки, які офіційно вказані на сайтах цих видань. У разі існування україномовної та російськомовної версій, віддавали перевагу україномовній. Під публікаціями на сайтах малися на увазі новини, статті та матеріали. Постами ми називаємо публікації на ФБ-сторінках. Для класифікації постів за темами та емоційним забарвленням використано тексти, які були прикріплені до поста, або безпосередньо тексти постів. Далі відібрали пости і новини з 10 токенами та більше (слова, розділові знаки, посилання тощо). В результаті проаналізували 1107 публікацій з 3 онлайн ЗМІ.

Використано метод опорних векторів, який полягає в аналізі даних для класифікації та регресійного аналізу за допомогою моделей з керованим навчанням з пов'язаними алгоритмами навчання. У цих ЗМІ ФБ-сторінки більш політизовані, ніж сайти. Визначено різницю у висвітленні політичних подій між сайтами та ФБ-сторінками: 24 Канал – 9,5%; Укрінформ – 1,4%; УНІАН – 7,4%. Частка негативно забарвлених повідомлень та постів така: 24Канал – 49,1%; Укрінформ – 31%, УНІАН – 51%.

Найпопулярнішими темами були: «надзвичайні події і розслідування», «політика» та «економіка», «міжнародна політика», «коронавірус» і «карантин», «війна та армія». Звичайно, ці теми містять інформацію різного емоційного навантаження (позитивного, нейтрального, негативного), однак, як свідчать результати аналізу, майже половина новин викликає страх у громадян. Нажаль, такий страх використовується певними політичними силами для відволікання уваги українського суспільства від інших важливих тем, з метою нав'язати громадянам «єдине вірне рішення», отримати підтримку суспільства для фінансування певних проєктів тощо.

Отже, можна стверджувати, що взагалі український медіапростір сконцентрований навколо політики (теми: війна, тероризм, загрози з боку Росії, проблеми безпеки різних рівнів, кадрові ротації в уряді, «закон про олігархів», П. Порошенко: підозра у держзраді та сприянні діяльності терористичних організацій у справі про постачання вугілля з Донбасу тощо) та надзвичайних подій (злочини, катастрофи, аварії, пожежі тощо) – ці теми на перших позиціях. Багато публікацій присвячені відносинам Україна-Росія, військовій загрозі, ризикам в економіці під впливом політичних рішень тощо. Така негативна інформація на сьогодні не сприяє розвитку українського суспільства, його консолідації навколо курсу, спрямованого на ЄС, збільшенню довіри до влади.

Страх часто перетворюється на агресію, якщо його об'єктивізувати на певній групі чи країні. Тривалий стан «підвищеної небезпеки» серед населення часто може додавати неабияких політичних дивідендів авторитарним режимам. Згадаємо, як сплеск зростання підтримки уряду в Росії відбувався після кризової ситуації для громадян – початок Другої Чеченської війни і штурм Грозного наприкінці 1999, Норд-Ост в 2002 р., напад на Грузію в 2008 р., напад на Україну в 2014 р.

Звичайно, страхи супроводжували всю історію людства. Вони є результатом невизначеності та створюють невизначеність. Страх як інструмент політики держави сприяє інтерпретації інформації про наміри іншої сторони у негативному контексті, стимулює пошук конфлікту інтересів, навіть за його відсутності. У політичному просторі роль страху виявляється у таких ефектах: спонукає людей до сприйняття найгірших варіантів із певної сукупності; викривляє сприйняття інформації; прискорює нераціональне прийняття рішень; у міжнародних відносинах він змінює зовнішньополітичну політику держав у бік ізоляціонізму та нео-консерватизму.

Подолати страх у сфері політики, або мінімізувати його вплив можна через такі дії:

вивчити і проаналізувати його природу, оскільки у політиці він переважно змодельований, створений певними технологіями з заданою метою;

враховувати ймовірності розв'язання ситуацій;

приймати раціональні рішення у сфері політичних відносин тощо.

Предмети та джерела страху змінювались, але їхня питома вага в емоційній сфері суспільно-політичних настроїв залишається більш-менш незмінною. Використання страху в процесі управління здатне не лише заподіяти шкоди розвитку суспільства, а й створити проблеми для самої влади. Страх є тим інструментом, робота з яким потребує не лише особливої уваги, а й ретельного планування можливих наслідків.

Подальшого вивчення потребує розробка шляхів подолання страхів у громадян в політичній площині, раціоналізація прийняття рішень.

Бібліографічний список:

1. Денисюк С.Г. Страх як специфічна форма корекції взаємодії суб'єктів політичної комунікації. *Держава і право*. 2011. Вип. 54. С. 638-643.
2. Туманова О.И. Страх как инструмент политики. *Вестник ТвГТУ*. Серия «Науки об обществе и гуманитарные науки». 2020. № 4 (23). С. 27-31.
3. Фуко М. Рождение биополитики. СПб.: Наука, 2010. 448 с.
4. Бердяев Н.А. Экзистенциальная диалектика божественного и человеческого. Paris: YMCA-press, 1952. 246 с.
5. Робин К. Страх. История политической идеи / пер. с англ. А. Георгиева, М. Рудакова. Москва: Прогресс-традиция; Территория будущего, 2007. 368 с.
6. Спиноза Б. Сочинения. В 2-х томах. Т. 1. / Вступ. статья К. А. Сергеева. Изд. 2-е. СПб.: Наука, 1999. 489 с.
7. Газнюк Л. Філософські етюди екзистенціально-соматичного буття: Монографія. Київ: ПАРАПАН, 2006. С. 249-253.
8. Кузнецова Е. Н. Психологические особенности проявления страхов у педагогов и врачей на уровне структур обывденного сознания: дис. ... канд психол. наук: 19.00.01 / Ставропольский государственный университет. Ставрополь, 2003. 217 с.
9. Робин К. Страх. История политической идеи / пер. с англ. А. Георгиева, М. Рудакова. Москва: Прогресс-традиция; Территория будущего, 2007. 368 с.
10. Moisi D. The Geopolitics of Emotion. How Cultures of Fear, Humiliation, and Hope Are Reshaping the World. New York: Anchor Books, 2010. 176 p.
11. Stearns P. American Fear: The Causes and Consequences of High Anxiety. New York: Routledge, 2006. 256 p.
12. Васильченко О. К. Современные идеологии управления страхом. *Современные исследования социальных проблем*. № 9. 2015. С. 921-927.
13. Корнієнко В. О., Денисюк С. Г., Буряченко О. Партийна ідеологія: система цінностей, або синдром «суспільної кататонії»? *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 117. С. 253-260.
14. Голіков О. С. Ненадійність як фактор трансформації соціальної роботи в сучасному світі: до постановки проблеми. *SOCIOPROSTIR*. 2020. № 9. С. 7-16.
15. Бак-Морс с. Глобальная публичная сфера? Синий диван. 2002. № 1. С. 29-43.
16. Friedman B. Managing Fear: The Politics of Homeland Security. *Political Science Quarterly*. 2011. V. 126. I.1. P. 77-106.
17. Кара-Мурза, С. Манипуляция сознанием. Москва: Алгоритм, 2001. 952 с.
18. Мошняга Н., Тимченко О. Фокус зміщених, але не в усіх. 2021 р. Дослідження онлайн-ЗМІ. *Вокс Україна*. URL: <https://voxukraine.org/focus-zmishcheniyi-ale-ne-v-usih-doslidzhennya-onlain-zmi/> (дата звернення: 8.01.2022)

References:

1. Denisyuk S. G. Strakh yak spetsifichna forma korektsii vzaemodii subektiv politichnoi komunikatsii. *Derzhava i pravo*. 2011. Vip. 54. S. 638-643.
2. Tumanova O. I. Strakh kak instrument politiki. *Vestnik TvGTU*. Seriya «Nauki ob obshchestve i humanitarnye nauki». 2020. № 4 (23). S. 27-31.
3. Fuko M. Rozhdenie biopolitiki. SPb.: Nauka, 2010. 448 s.
4. Berdyayev N.A. Ekzistentsialnaya dialektika bozhestvennogo i chelovecheskogo. Paris: YMCA-press, 1952. 246 s.
5. Robin K. Strakh. Istoriya politicheskoy idei / per. s angl. A. Georgieva, M. Rudakova. Moskva: Progress-traditsiya; Territoriya budushchego, 2007. 368 s.
6. Spinoza B. Sochineniya. V 2-kh tomakh. T. 1. / Vstup. statya K. A. Sergeeva. Izd. 2-e. SPb.: Nauka, 1999. 489 s.
7. Gaznyuk L. Filosofski etyudi ekzistentsialno-somatichnogo buttya: Monografiya. Kiiv: PARAPAN, 2006. S. 249-253.
8. Kuznetsova Ye. N. Psikhologicheskie osobennosti proyavleniya strakhov u pedagogov i vrachev na urovne struktur obydenного soznaniya: dis. ... kand psikh. nauk: 19.00.01 / Stav-ropolskiy gosudarstvennyy universitet. Stavropol, 2003. 217 s.
9. Robin K. Strakh. Istoriya politicheskoy idei / per. s angl. A. Georgieva, M. Rudakova. Moskva: Progress-traditsiya; Territoriya budushchego, 2007. 368 s.
10. Moisi D. The Geopolitics of Emotion. How Cultures of Fear, Humiliation, and Hope Are Reshaping the World. New York: Anchor Books, 2010. 176 p.
11. Stearns P. American Fear: The Causes and Consequences of High Anxiety. New York: Routledge, 2006. 256 p.
12. Vasilchenko O. K. Sovremennye ideologii upravleniya strakhom. Sovremennye issledovaniya sotsialnykh problem. № 9. 2015. S. 921-927.
13. Kornienko V. O., Denisyuk S. G., Buryachenko O. Partiynna ideologiya: sistema tsinnostey, abo sindrom «suspilnoi katatonii»? *Gileya: naukoviy visnik*. 2017. Vip. 117. S. 253-260.
14. Golikov O. S. Nenadiynist yak faktor transformatsii sotsialnoi roboti v suchasnomu sviti: do postanovki problemi. *SOCIOPROSTIR*. 2020. № 9. S. 7-16.

15. Bak-Mors s. Globalnaya publichnaya sfera? Siniĭ divan. 2002. № 1. S. 29-43.
16. Friedman B. Managing Fear: The Politics of Homeland Security. Political Science Quarterly. 2011. V. 126. I.1. P. 77-106.
17. Kara-Murza, S. Manipulyatsiya soznaniem. Moskva: Algoritm, 2001. 952 s.
18. Moshnyaga N., Tymchenko O. Fokus zmishhenyj, ale ne v usix. Doslidzhennya onlajn-ZMI. Voks Ukrayina. 2021 r. URL: <https://voxukraine.org/focus-zmishchenyi-ale-ne-v-usih-doslidzhennya-onlain-zmi/> (data zvernennya: 8.01.2022)

Denysiuk S. G., Derun V. G. Fear as an instrument of state public policy

The article analyses fear as an effective political tool. It is noted that fear can regulate domestic and foreign public policy. The use of fear in political governance through the use of certain technologies allows one to achieve the following: to identify vectors of political development, to change the regulatory framework, to reformat work with influence groups and public opinion leaders and to focus on certain values. Fear in political processes may be used to achieve either positive or negative goals. The author emphasizes the interconnection between fear and the weakening of democratic moods of the society. Fear reduces the "value" of a political regime that becomes undemocratic. It insists that fear pushes the state to violate its own moral principles, which are based on the law. This affects certain features and sets the level of development of political culture and the sense of its citizens.

It is determined that the current fears which are used as the political tools are: migration; terrorism and use of weapons of mass destruction; economical crisis; natural disasters; threats to national security, war; uncertain future and others. Overstatement of the dangers and fueling fears for both: individuals and the state can slow down reforms, – as an obstacle to further development and reformation.

For the state, this leads to the increase in costs which are necessary for the needless control and reinsurance, which, hence, leads to the significant use of human, material, financial and other resources. It shows how citizens' fear of terrorist attacks is used to achieve a certain political goal. Emphasis is placed on various losses from terrorist acts, their comparison with other threats.

It is emphasized that the use of fear in the management process can not only harm the development of society, but also can develop problems for the government itself. Fear is a tool that requires both special attention and careful planning of possible consequences.

Keywords: *fear, political fear, illusory fear, social fear, political technologies, political culture, political consciousness, political regime.*